

**L'educació confinada
i en estat d'alarma.
Impactes,
aprenentatges i reptes
de la pandèmia de la
covid-19 en l'educació**

MIQUEL ÀNGEL BALLESTER

Miquel Àngel Ballester

És llicenciat en Filosofia, màster en Filosofia Contemporània i màster en Formació del Professorat per la UIB. Està habilitat com educador social pel Col·legi d'Educaores i Educadors Socials de Madrid. Actualment treballa com a professor de Filosofia per a la Conselleria d'Educació. Ha exercit la docència universitària com a professor associat del departament de Pedagogia Aplicada i Psicologia de l'Educació de la UIB durant els darrers quatre anys. Membre de la Comissió Espanyola d'Educació i Comunicació de la UICN. Ha coordinat el departament d'educació ambiental del GOB-Mallorca. Conferenciant i activista ecosocial. Ha comissariat exposicions sobre mobilitat sostenible i espais naturals. Divulgador de la filosofia a través dels mitjans de comunicació (premsa i ràdio). Autor d'articles sobre temes d'educació, joventut, ecologisme i medi ambient i del llibre *L'alteritat en el diàleg* (Lleonard Muntaner, 2018). És autor també de les guies *Residus Urbans per ajuntaments* (GOB, 2007) i *Consum sostenible a les escoles'* (GOB, 2003).

Resum

En el present article exposaré els efectes de la crisi sanitària provocada per la malaltia covid-19, en l'àmbit de l'educació, analitzant críticament els impactes principals que ha tingut el tancament de les escoles en el jovent i la comunitat educativa, fent una incidència especial en els aprenentatges i les lliçons que deixa l'experiència de l'educació a distància, com una solució improvisada per l'Administració educativa i garantida en darrer terme pel compromís del personal docent, per donar continuïtat als estudis durant el confinament forçós de la ciutadania i la paralització econòmica del país, que ha convertit les cases en escoles i les famílies en professorat de suport. Finalment, anticiparé els diversos escenaris educatius i pedagògics de futur en relació amb els reptes i les amenaces per a la salut, el benestar i la convivència que planteja la recuperació d'una nova normalitat davant de les incerteses del nou curs 2020-2021, en el marc d'una necessària transformació social, política i econòmica, que definitivament posi la vida en el centre de l'educació.

Paraules clau

Educació / Pandèmia / Covid-19 / Educació per a la vida.

Resumen

En el presente artículo expondré los efectos de la crisis sanitaria provocada por la enfermedad covid-19, en el ámbito de la educación, analizando críticamente los principales impactos que ha tenido el cierre de las escuelas en los jóvenes y en la comunidad educativa en general, haciendo una especial incidencia en los aprendizajes y las lecciones que deja la experiencia de una educación a distancia, como solución improvisada por la administración educativa y garantizada en último término por el compromiso de los docentes, para dar continuidad a los estudios durante el confinamiento forzoso de la ciudadanía y la paralización económica del país, que ha convertido los hogares en escuelas y las familias en profesores de refuerzo. Finalmente, anticiparé los diversos escenarios educativos y pedagógicos de futuro relacionados con los retos y las amenazas para la salud, el bienestar y la convivencia de los jóvenes que plantea la recuperación de una nueva normalidad ante las incertezas del nuevo curso 2020-2021, en el marco de una transformación social, política y económica necesaria que definitivamente sitúe la vida en el centro de la educación.

Palabras clave

Educación / Pandemia / Covid-19 / Educación para la vida.

1. Crònica en primera persona d'una escola confinada

La malaltia, anomenada covid-19, ha alterat la vida i els costums de la ciutadania a escala planetària, posant en risc la vida, el treball, la democràcia i les seves institucions, la sanitat, l'educació, i posant a prova la resistència social al confinament educatiu, a la manca de llibertats i a un conjunt molt ampli d'adversitats i de situacions imprevistes.

La pandèmia ha donat lloc a un estat d'excepció educativa i ha posat l'escola cap per avall; ha causat un gran impacte en els membres de la comunitat educativa, les seves rutines, hàbits, vincles i metodologies; ha interromput els canals habituals de comunicació i ha debilitat la funció social de l'escola. En aquest apartat tractaré precisament d'exposar alguns dels impactes principals provocats per la ruptura de la normalitat educativa, fonamentats principalment en l'autoreflexió i la pròpia experiència, intentant posar-me en el lloc també de les famílies i tenint en compte la gestió feta per l'Administració educativa.

Es podria parlar d'una certa evolució de l'educació durant el seu confinament a les llars familiars. Així, es podria distingir un primer moment de desconcert, improvisació i adaptació forçosa a una nova realitat, sense directrius ni pautes a seguir; seguidament, hi hauria una etapa d'acceptació i de consolidació de les rutines de deures i tasques; i el procés desembocaria, en un final de curs caracteritzat per l'autoconsciència de les dificultats viscudes i pel sentiment d'esgotament generalitzat. Si s'amplia aquesta visió processual, es pot observar com el confinament

de l'educació es produeix d'un dia per l'altre, amb la interrupció sobtada de les classes presencials, sense pràcticament temps per reflexionar ni pensar cap on reorientar l'ensenyament. Les primeres reaccions davant del desconcert són voluntaristes, s'improvisen feines i eines de teletreball, a la vegada que es reorganitza l'ensenyament a través d'aules virtuals, i s'adopten, en la majoria de casos, les eines digitals gratuïtes més a l'abast, a vegades, sense una formació prèvia en el maneig, amb un sentiment fort de vertigen i descontrol per part de tothom. Després del desconcert inicial, molts dels esforços docents, empesos per l'Administració, han anat encaminats a esbrinar les necessitats tecnològiques de l'alumnat per fer possible la normalització de l'educació a distància i s'han descuidat altres necessitats educatives i afectives difícilment abordables en la distància, com ara el suport psicològic i pedagògic, la vulnerabilitat, els dèficits d'atenció, la dislèxia o la discapacitat intel·lectual. Progressivament, el personal docent ha pogut reprendre el contacte amb una part del seu alumnat, al mateix temps que han anat adaptant els continguts i les metodologies actives de les aules a classes expositives i s'han anat impartint les primeres classes amb videoconferència, sense cap normativa aplicable, més que la derivada del sentit comú i la bona educació. Durant aquestes sessions, ha estat habitual que el jovent ocultàs el rostre, darrere pantalles en negre o imatges fixes, una acció que incrementa els dubtes sobre l'aprofitament, i que redueix la intervenció del personal docent a un monòleg, en la mesura que sembla que parla amb si mateix

o amb alumnat fantasmal. Aquesta situació ha incrementat la pèrdua de la relació social entre iguals i el contacte físic, ha deshumanitzat l'educació, ha interromput llaços i amistats incipients i ha posat en evidència la manca de preparació per mantenir les relacions a distància. La consciència del personal docent de les necessitats afectives del seu alumnat, i la preocupació per la seva salut emocional, ha fet que diversos claustres adoptassin la iniciativa de gravar-se en situacions divertides i elaborar vídeos col·lectius per transmetre missatges d'esperança i optimisme amb la finalitat de donar a entendre que «tot anirà bé». Aquests productes audiovisuals han estat píndoles d'ajuda mútua, que han beneficiat tant l'alumnat com el personal docent.

En relació amb els impactes que ha tingut el confinament escolar en els diferents agents educatius, començaré per exposar de quina manera ha afectat el personal docent. Es pot dir que el confinament els ha obligat a estar hiperconnectats, en contacte permanent amb companys, alumnat i famílies, i a haver de donar respostes immediates a les necessitats educatives, amb disponibilitat absoluta, sense tenir cura d'horaris laborals, posant els mitjans propis, com ordinadors, telèfon, mòdem i tots els recursos necessaris al servei de la feina. El teletreball ha fet conscient el personal docent de la importància de recuperar les barreres perdudes entre públic i privat, feina i oci. Estudis diversos confirmen que el teletreball ha tingut conseqüències psicològiques negatives sobre el personal docent, concretament un 92,8 % dels docents espanyols ha patit estrès, angoixa o

ansietat a causa del confinament i l'educació a distància, segons una enquesta del sindicat de docents Central Sindical Independent de Funcionaris (CSIF, 2020, maig, 22), feta sobre gairebé 10.000 docents, en la qual també es reflecteix la sobrecàrrega de treball, que s'ha multiplicat per deu, en relació amb l'educació presencial. Els docents han pogut comprovar gairebé des del principi del confinament educatiu el miratge digital en què vivia instal·lada l'escola. L'adopció de l'educació a distància sense cap preparació prèvia ha accentuat la bretxa digital prèviament existent, que es dona tant en l'alumnat com en el professorat. Segons informacions publicades a la premsa diària, al barri de Son Gotleu, la bretxa digital ha estat importantíssima i ha arribat a nivells altíssims, així, al CEIP Gabriel Valseca únicament un 10 % de l'alumnat tenia accés a Internet a casa.

L'educació a distància ha posat a prova les capacitats del jovent de fer una bona gestió del temps, els hàbits d'estudi, la constància i l'autodisciplina. D'altra banda, l'ús massiu de mòbils i dispositius digitals no els ha facilitat gaire l'adaptació al nou sistema d'ensenyament a distància, perquè no estan acostumats a fer un ús educatiu d'Internet, sobretot en les etapes inicials de l'ensenyament, primària i secundària, sinó que el consum digital del jovent està orientat exclusivament a l'oci i l'entreteniment, a través de jocs, xats i xarxes socials. La teleeducació ha posat en evidència el sistema educatiu més digitalitzat de la història, ha confirmat les grans desigualtats causades per la bretxa digital, la manca d'hàbits de feina o altres pro-

blesmes afegits, com la gran addicció del jovent als videojocs, les xarxes socials i Internet. Segons dades aportades per Buades (2019, 82), un de cada sis joves està penjat d'Internet, en una mostra feta a l'Estat espanyol, de gairebé quaranta-un mil joves de 12 a 17 anys. L'ús dels videojocs durant la quarantena s'ha incrementat un 65 % en el grup d'edat de 18 a 34 anys, el doble que en els grups de major edat, segons un informe sobre les conseqüències psicològiques de la covid-19 i el confinament fet per la Universitat Nacional a Distància (UNED, 2020).

La vulnerabilitat de l'alumnat durant el confinament s'ha fet més evident, especialment en aquells joves que ja presentaven dificultats per fer el seguiment de les classes presencials, amb un cert aprofitament. El confinament també ha deixat seqüeles psicològiques que encara s'estan investigant, però els primers estudis ja desvetllen que s'han produït impactes psicològics en el jovent. Segons un estudi sobre l'impacte psicològic de la població espanyola a la covid-19 fet per la Universitat Complutense de Madrid (UCM, 2020), els joves d'entre 18 i 39 anys manifesten més ansietat, depressió i sentiments de solitud que les persones majors de 60 anys.

L'excepcionalitat ha pogut desperation en alguns joves una certa enyorança per l'entorn escolar, no per l'escola com a institució, sinó per l'escola com a espai de socialització i de contacte entre iguals, i segurament ha incrementat el rebuig i l'avorriment d'una escola centrada en els deures. Però no totes les vivències del jovent han estat negatives, també n'hi ha hagut

que han après a cuinar, a tenir cura dels germans, a col·laborar en les feines domèstiques, a conuiuere i passar més temps amb la família, han pogut enfrontar-se a les seves frustracions i emocions, han reflexionat sobre la mort i la fragilitat de la vida, i, certament, han experimentat una vida menys consumista i, per tant, més senzilla, centrada a satisfer les necessitats essencials.

En relació amb l'Administració educativa i la seva gran obsessió per pal·liar la bretxa digital, encaminant els esforços en l'adquisició i la distribució d'ordinadors portàtils i targetes de memòria, en préstec, a aquell alumnat més desfavorit, es pot dir que, com era d'esperar, aquesta aposta tecnològica ha estat una mesura pal·liativa que no ha resolt les necessitats del jovent més desfavorit, que no són únicament materials, sinó sobretot socials i afectives. Els que conviuen en unitats familiars més desestructurades no han disposat d'espais propis d'estudi, s'han vist obligats a compartir espai i recursos amb els germans i a conuiuere en unes condicions domèstiques gens propícies per a l'estudi.

L'entrega de material informàtic no ha suplert la manca de competències digitals del jovent, que ha experimentat les dificultats que suposa haver d'assimilar un sistema d'ensenyament per al qual no estan preparats.

Des del punt de vista de les famílies, la transformació dels habitatges en aules improvisades, els ha exigut assumir rols que no els corresponien, com substituir el professorat de suport i explicar als fills aquelles tasques que no entenien, fer-los un

seguiment, tenint cura de l'entrega dels deures. Encara que no totes les famílies han pogut acompanyar els seus fills en l'aprenentatge, a causa del nivell cultural baix, de la situació econòmica de necessitat o bé per la manca de competències digitals. És important aclarir que l'experiència d'educació a casa viscuda per les famílies i l'alumnat durant el confinament no ha tingut res a veure amb el moviment de desescolarització i *homeschooling*, practicat de manera voluntària per famílies activistes amb un sentiment comunitari fort, i fonamentat teòricament per l'antipedagogia de Pedro Garcia Olivo. Garcia Olivo (2009) marca distàncies en relació amb l'escolarització obligatòria i critica que es fonamenta en l'autoritarisme i la supremacia moral i epistemològica del docent sobre l'alumne. Per a aquesta visió anarquista de l'educació, l'escola representa una institució a través de la qual l'Estat inculca la submissió i l'obediència a l'autoritat i reprimeix la llibertat i l'autonomia del jovent estudiant. Segons Garcia Olivo, l'educació a casa hauria de tenir un caràcter comunitari i igualitarista, hauria de ser una educació en llibertat, basada en la confiança, que incorpora l'espontaneïtat i la quotidianitat en els aprenentatges, des de la informalitat, sense les limitacions de les regulacions administratives. Des de la perspectiva anarquista, educar a casa és sinònim d'aprendre jugant, sense compartimentar els coneixements en disciplines ni la supervisió pedagògica d'experts. La quotidianitat formativa aporta sabers a través d'assemblees i reunions, contes, mites, converses amb gent gran o el contacte directe

amb la naturalesa. Les idees de Garcia Olivo estan inspirades en la proposta d'Iván Illich d'una societat desescolaritzada.

En termes generals, es pot afirmar que la pandèmia ha tingut un impacte devastador en l'educació, ha dificultat l'escola inclusiva, els reforços educatius, l'atenció a la diversitat, ha accentuat la bretxa digital i ha impossibilitat els vincles i les relacions socioafectives, també ha mecanitzat els aprenentatges i els ha reduït a interacció, estímulo-resposta, tasca-retorn, en un aprenentatge conductista. El confinament ha accentuat l'obsessió col·lectiva per exigir que l'escola resolgui els problemes socials, i l'escola ha hagut de fer-hi front amb les mateixes limitacions que abans del seu tancament. Els diferents agents educatius coincideixen en l'opinió que el confinament ha posat més en valor la presencialitat i la insubstituïbilitat, però les propostes per recuperar el que s'ha convingut a denominar la «nova normalitat» i prevenir nous contagis són molt preocupants, com es veurà més endavant, perquè amenacen amb perpetuar hàbits i normes d'aïllament social més enllà del confinament.

2. Lliçons, deures i assignatures pendents de l'escola confinada

Probablement, els aprenentatges més duradors que ha adquirit el jovent durant el temps de confinament no tenen a veure amb els currículums, sinó amb la vivència personal d'haver hagut de fer front a una situació d'incertesa i de por. Hi ha hagut molta preocupació per la pèrdua del curs des del punt de vista curricular, però

en molts de casos, el confinament ha confirmat els resultats acadèmics de l'educació presencial. El fet que la suspensió de la presencialitat s'hagi produït a final del curs, en el moment en què ja s'havien fet dues avaluacions, també ha contribuït a minimitzar l'impacte acadèmic d'aquest període.

La urgència de passar d'una educació presencial a una educació a distància ha suposat que el personal docent hagi digitalitzat continguts i activitats didàctiques i compartit informació a través de les plataformes tecnològiques que ofereixen els entorns i les eines de comunicació més accessibles, populars i gratuïtes, com Gmail, Google Meet, YouTube o Google Classroom. De manera involuntària, amb aquesta elecció, el personal docent ha afavorit que el jovent es familiaritzi amb unes eines digitals molt concretes que, posteriorment, naturalitzaran i usaran habitualment en la vida adulta.

La digitalització imposada de l'ensenyament d'un dia per l'altre per les circumstàncies d'emergència sanitària ha posat gratuïtament a disposició dels gegants tecnològics, com Google, Apple, Facebook, Amazon i Microsoft (coneguts amb les sigles GAFAM), milions de dades privades de docents, alumnat i famílies de tot el món, amb les quals comercialitzar i incrementar el seu volum de negoci.

Alguns docents, com Iñaki Aicart, Miquel Àngel Llauger i Nanda Ramon, han alertat l'opinió pública, des de les pàgines dels mitjans de comunicació, d'aquesta situació, i han proposat adoptar mesures ètiques. Aicart (2020, juny, 5), concretament, reclama que l'Administració educa-

tiva desenvolupi servidors i recursos propis que satisfacin les necessitats de la comunitat educativa, a partir d'eines existents de codi obert, com: «plataformes educatives, eines per compartir fitxers com a Drive, eines d'oficina col·laborativa, videoconferències i videotrucades, sistemes operatius... Tot un bé comú amb llicències lliures que són gratuïtes». D'altra banda, Llauger (2020, maig, 7) no nega els beneficis i la funcionalitat de les eines privades d'educació a distància, però posa l'accent en l'externalització massiva i fora concurs de l'educació en línia.

«Els que no sou del gremi potser no ho sabeu, però les eines estrella de l'educació a distància són les de Google: les carpetes de Drive per compartir elements i el gran invent del Google Classroom. Us puc certificar que és instrument molt ben parit: disseny molt nítid, comunicació eficaç amb el grup, facilitats per organitzar bé tasques i materials, ús còmode d'enllaços i adjunts, espai per al lliurament de feines, per a la correcció, per a les notes, per al registre de feines fetes, etc. I tot gratuït, amb gran capacitat d'emmagatzematge i sense publicitat [...] Així doncs, tenim el sistema educatiu lliurat als que em miren les baldufes, una externalització massiva i sense concurs, perquè Google no ens ho cobra.»

Llauger també recorda en el seu article l'existència de la plataforma

virtual anomenada Gestib, una eina tecnològica desenvolupada pel Govern i infrautilitzada encara avui pel professorat, en favor d'eines externes i privades.

Finalment, Ramon (2020, juny, 5) posa l'accent en les alternatives d'una digitalització més democràtica que han adoptat altres comunitats autònomes, a diferència de l'estratègia adoptada per la comunitat de les Illes Balears.

«la Generalitat de Catalunya, preocupada per la digitalització democràtica i la privacitat dels alumnes, ha signat un acord amb Xnet, la plataforma de defensa dels drets digitals, o per què la Generalitat Valenciana ha lluitat aferrissadament durant la pandèmia per defensar un entorn virtual segur per als seus menors, mentre que la nostra Conselleria, descaradament, feia de comercial de Google i Microsoft.»

Coincidesc plenament amb Aicart, Llauger i Ramon en la necessitat que l'Administració educativa adquireixi el compromís de preservar la seguretat i privacitat tant de l'alumnat com del personal docent, de proporcionar plataformes digitals públiques i incorporar totes les funcionalitats i avantatges que fan tan atractiu l'ús de les privades. Encara que la sobirania digital sigui desitjable, seria reduccionista plantejar el problema de l'educació a distància exclusivament en termes d'elecció entre tecnologia pública i lliure o privada, perquè podria desviar l'atenció d'altres qües-

tions filosòficament molt rellevants que tenen a veure amb l'amenaça de la teleeducació sobre els drets a la llibertat, la igualtat i la privacitat, i també dels interessos econòmics i ideològics que acompanyen l'aposta per la digitalització de l'educació. En aquest sentit, cal ser clars i dir que la pandèmia ha afavorit la tendència cap a la teleeducació que caracteritza el model d'educació neoliberal dominant, que la teleeducació interessa molt a l'escola neoliberal perquè substitueix les regles obertes de la relació professor-alumne i les simplifica i situa els agents en els límits d'un entorn virtual en què redueix el professor a ser un simple productor de continguts, i transforma l'alumnat en receptors passius i clients disposats a consumir passivament i de forma obedient, la informació subministrada. La subjectivitat de les relacions queda així anul·lada per la destrucció del diàleg i l'intercanvi, i per la supressió de l'experiència i la socialització. En aquest context virtual, els propis estudis en el seu conjunt són una càpsula de coneixements sense aplicació pràctica ni utilitat més enllà de la de ser consumits pel propi mercat.

3. La desescalada educativa: bars oberts i escoles tancades

És difícil d'explicar per què s'han reobert els bars i les escoles romanen tancades, si els riscos per a la salut són comuns. Potser una de les diferències més significatives entre bars i escoles sigui un problema d'escala i de complexitat organitzativa. Es pot comprendre que reobrir un bar és molt

més senzill que fer el mateix amb una escola, perquè les adaptacions dels bars als requisits de salut són molt més ràpides que en un institut de tantany mitjà en el qual s'hi poden arribar a concentrar en un dia fins a 800 alumnes i 100 professors.

També hi ha un problema econòmic. Reobrir les escoles amb les mesures de protecció adequades implica la contractació de nou professorat i una inversió pública forta per incrementar els espais disponibles i adequar les aules, per a les quals no hi ha doblers. L'Administració, en definitiva, no està preparada ni té els recursos suficients per reprendre les classes. Aquest fet ha provocat un crui entre famílies i docents, que desconfien de la voluntat dels docents de tornar a les aules.

La filòsofa valenciana Maite Larrauri (Pons, 2020, maig, 7) s'ha manifestat clarament a favor de l'obertura de les escoles, posant l'exemple de Dinamarca:

«Jo estic escandalitzada en veure que obriran bars i perruqueries, però no encara les escoles. A Dinamarca, per exemple, el primer que han obert són les escoles infantils, amb grups reduïts d'alumnat i amb les mesures de protecció adequades. Aquí també es podria fer, però per això caldria més professors. Si ens atrevim a pensar un món millor, el món millor surt.»

Larrauri (Pons, 2020, maig, 7) denuncia les dificultats de conciliació laboral que causa mantenir els centres educatius tancats fins al setem-

bre, i que s'agreugen en el cas de les famílies monoparentals: «Que no es reprengui l'escola fins al setembre provocarà grans problemes de conciliació. No es pot treballar amb un infant a casa. A més, a Espanya hi ha un milió i mig de famílies monoparentals, que encara ho tindran més difícil.»

En l'altre extrem, se situen els sindicats docents, que denuncien el perill que representa per a la salut dels treballadors, però també de l'alumnat i la població, obrir els centres educatius. En aquesta línia, s'ha expressat Josep Palou (2020, juny, 10), portaveu del sindicat docent Unió Obrera Balear, i ha aportat els testimonis de l'Organització Mundial de la Salut (OMS), l'Associació Espanyola de Pediatria i del prestigiós epidemiòleg català Oriol Mitjà, que confirmen aquestes advertències:

«El passat 11 de maig, l'Organització Mundial de la Salut (OMS) va advertir els països que volen obrir les escoles que es desconeix la transmissió de la covid-19 en les criatures. L'Associació de Pediatres, el mateix dia, va remetre un informe al Govern espanyol on afirmava que els nins són agents transmissors silencis i demanava que no s'incorporassin a les escoles 'fins el control total de la pandèmia'. I, a finals de maig, l'epidemiòleg Oriol Mitjà avisava que són menys simptomàtics que la resta de la població i que la manera de relacionar-se entre companys de classe facilita la transmissió del virus».

En el mateix article, Palou fa referència al tancament d'escoles d'Israel, Corea del Sud i França a causa de l'aparició de rebrots del virus:

«aquests dies ha estat notícia que Israel ha hagut de tancar 92 escoles i escoletes per rebrots de la COVID-19 d'ençà que les va reobrir el 3 de maig. Corea del Sud, un dels països amb mesures més estrictes contra la propagació de la pandèmia, n'ha tornat a tancar més de 200, i França ha tancat 70 escoles de primària durant la primera setmana de desescalada.»

En aquest punt del retorn a l'escola hi ha una divisió forta entre docents i famílies, com queda ben palès si es prenen en consideració les declaracions de representants d'AMIPA. Les famílies exigeixen la presencialitat total de l'ensenyament, amb l'alumnat a les aules, per tal que l'escola compleixi la funció social d'afavorir la conciliació familiar. Però aquesta exigència es veu refrenada per les limitacions d'espai i organitzatives que presenten els centres educatius. La Federació d'Associacions de Pares i Mares de Centres Públics (FAPAC) reclama mesures urgents de conciliació i, a més d'obrir les escoles a l'estiu per oferir reforços, també arriba a proposar que s'avanci el curs nou al 30 d'agost.

En el fons d'aquesta polèmica, com apuntava Larrauri, hi ha les dificultats de les famílies per tenir cura dels fills a casa i els problemes de conciliació de les famílies amb els treballs i les ocupacions, que s'afe-

geix a la preocupació més global per reactivar l'economia paralyzada durant el confinament.

4. La transició cap a una escola disciplinària o democràtica

Durant la pandèmia, el Govern espanyol ha anat construint un relat sobre els fets per generar consens i una visió unívoca dels esdeveniments, en part, com a mecanisme d'autodefensa i de blindatge davant les crítiques de l'oposició, però, també en part, per tranquil·litzar la ciutadania i ajudar-la a acostumar-se psicològicament a les diferents mesures i restriccions que s'anaven adoptant. S'ha utilitzat el llenguatge com a mecanisme d'adaptació, proporcionant el vocabulari imprescindible per descriure aquelles situacions mai viscudes per la generació de la covid-19 i per les que encara no existien les paraules adequades. D'aquesta manera, s'ha anat donant sentit a les limitacions imposades a la societat durant l'estat d'alarma, acontant la realitat lingüísticament, fent-la comprensible i, per tant, més acceptable.

En aquest marc interpretatiu que reconeix el paper del llenguatge en la construcció social de la realitat, és important analitzar i problematitzar el desig manifestat pel Govern d'avançar cap a una «nova normalitat». Què significa normalitat i en què es manifesta la novetat?

Quan el Govern espanyol parla de recuperar la normalitat, es pot entendre que fa referència a tornar a la vida i als costums anteriors a l'aparició de la pandèmia i la crisi sanitària. Però els dubtes es presenten a l'hora

d'interpretar la novetat que sembla que acompanyarà aquesta normalitat. En relació amb aquesta «nova normalitat» s'obrin dos interrogants importants. El primer té a veure amb la interpretació que es dona a la «novetat» i en saber respondre en què consistirà. L'altra qüestió que s'hauria d'aclarir és conèixer quins agents definiran el que és la normalitat i sota quins paràmetres. L'al·lusió política a un escenari nou podria tenir la intenció de recordar a la ciutadania que en el futur immediat, en la societat post-covid, continuaran certes restriccions de les llibertats individuals; podria també adquirir el sentit de predisposar la població cap a l'acceptació del fet que, si canvien les circumstàncies, es poden tornar a adoptar mesures excepcionals. En tot cas, representa el desig d'avançar cap a un horitzó nou, molt més segur i tranquil·litzador, que s'iniciarà temporalment amb l'alçament de l'estat d'alarma. En realitat, es tracta d'un significant buit de significat, amb un grau d'indeterminació tan elevat que permet donar validesa a totes les normalitats possibles i afavoreix, així, un sentiment de conformitat i consens entre la població, precisament perquè, sense un significat mínim i compartit, s'elimina de l'esfera pública el debat i la discussió entorn a com hauria de ser la futura normalitat.

Segons apunten els mitjans de comunicació consultats, com *El País*, sembla que els governs europeus han delegat la responsabilitat de dissenyar el nou escenari de l'era post-covid en grups d'experts, una mena de *think tanks* formats principalment per economistes procedents del món acadèmic, que en el cas d'Espanya

duen reunint-se de manera pràcticament secreta des de fa gairebé un mes. Curiosament, aquesta estratègia tecnocràtica i elitista del Govern espanyol imita l'adoptada anteriorment per altres governs europeus, com el francès i l'italià, i segueix les directrius marcades pel Fòrum Econòmic Mundial, en el seu Informe sobre riscos globals, fet públic el gener del 2020, en el qual es recomana als governs col·laborar amb les empreses per fer front als perills globals: «la col·laboració entre els líders mundials, les empreses i els responsables de formular polítiques és més necessària que mai per aturar les greus amenaces al clima, medi ambient, salut pública i sistemes tecnològics.» Finalment, la resposta a la segona pregunta estarà en mans d'una elit i condicionarà totalment el sentit de la normalitat i de la vida.

Personalment, defens un model oposat que estigui basat en l'aplicació d'una estratègia participativa, en què la ciutadania assumeixi el màxim protagonisme i contribueixi a la definició del futur comú de manera horitzontal. Això, traduït en l'àmbit educatiu, representa que la democràcia ha d'arribar a les aules i que s'ha de deixar d'esperar que sigui la ministra d'Educació espanyola o el conseller autonòmic d'Educació els que diguin què s'ha de fer i quines són les regles noves. Si les regles i directrius venen de dalt, el jovent adoptarà una posició contrària al compliment i farà tot el possible per no respectar-les, perquè no les reconeixeran com a seves.

L'era postcovid hauria de ser el resultat de contraposar l'exercici responsable de la ciutadania a «la nova

normalitat», determinada prioritàriament per l'economia. Per això, seria més partidari de parlar de normalitat responsable, entenent que seria desitjable construir la realitat democràticament entre tothom, a través de les accions responsables de la pròpia ciutadania, assumides voluntàriament, sense imposicions, fonamentades en l'autonomia i la responsabilitat col·lectives, i en la confiança en el poder de l'educació per capacitar el jovent en l'adquisició d'hàbits nous i costums favorables a la salut.

Si s'acaba imposant el model de nova normalitat, definit verticalment des de dalt, vindrà un temps d'obligacions, d'una vida determinada per les pautes i normes d'higiene i autoprotecció, supervisada i controlada tecnològicament a través de videovigilància i geolocalitzacions mòbils, i fonamentada en la vigilància, l'obediència i la por a les sancions i a la violència policial, i en la desconfiança de les autoritats polítiques en la capacitat de la ciutadania d'actuar per convicció i responsabilitat amb un mateix i els altres.

En definitiva, la covid-19 ha reproduït el vell dilema entre la seguretat i la llibertat, que s'ha plantejat la filosofia política des dels seus orígens. La filòsofa Laura Llevadot contextualitza aquest vell debat en el temps del coronavirus, quan responent a una pregunta sobre els nous hàbits que ha introduït el distanciament social, per al mitjà *Nació Digital*, opina que «preferim parlar de distanciament social perquè dir "suspensió del dret de reunió" sonaria massa antidemocràtic, ens recordaria que el primer hàbit que hem perdut amb aquesta pandè-

mia és l'hàbit tossut i persistent d'oposar-se a l'autoritarisme». L'obsessió per la seguretat destrueix la confiança en els altres, dificulta els vincles socials, els llaços d'amistat i la disposició a fer vida en comú, empeny, en definitiva, a ser més individualistes.

La nova escola que s'està dissenyant està en concordança amb l'escenari polític tecnocràtic i segur de recerca d'una normalitat nova, que estudia exclusivament com fer de l'escola un espai absolutament segur i sense risc.

La situació sanitària, a hores d'ara, sembla estabilitzada, però sense la disponibilitat d'una vacuna efectiva contra el virus, tot apunta que hi pot haver rebrotos al llarg del proper curs, i que es viurà una situació novament d'anormalitat. El curs vinent presenta moltes incògnites, però hi ha una única certesa i és que la comunitat educativa haurà de conviure amb el virus. D'entrada, la nova escola haurà de respondre a tres escenaris possibles: el de presencialitat, el de semipresencialitat i el d'ensenyament a distància, encara que el Ministeri d'Educació ha acordat amb els representants de la majoria d'autonomies establir una sèrie de premisses obligatòries per garantir un inici de curs presencial, entre les quals destaquen l'establiment d'una separació obligatòria d'un metre i mig de distància i l'ús de la mascareta dins els centres quan no es pugui mantenir aquesta separació. Tenint en compte les dimensions de les aules pot representar que hi hagi 15 alumnes en grups de primària i uns 20 alumnes en el cas de secundària.

A l'hora d'escriure aquest article encara no s'havien aprovat ni fet pú-

bliques les instruccions que havien de regir el curs escolar 2020-2021. Però la premsa més especialitzada, com El Diari de l'Educació, ha anat filtrant algunes informacions extraoficials sobre la futura normativa i que preveu entre altres mesures per evitar la barreja entre alumnat i professorat: la formació de grups estancs, és a dir, de grups estables que comparteixin una mateixa aula de manera permanent; evitar els canvis constants de grup en el cas dels docents de secundària; suprimir les figures de mestres especialistes de primària, fent que, per exemple, mestres d'educació física o de música assumeixin les matèries que imparteix habitualment el mestre tutor o la mestra tutora. Una altra mesura que es preveu per resoldre els problemes crònics d'espais dels centres educatius sense incrementar la despesa en infraestructures, és adequar instal·lacions públiques, com biblioteques i casals de barri, per impartir classes; també s'està estudiant organitzar torns per entrar i sortir del centre o accedir al pati de manera escalonada; sembla que també es podria proposar usar les plataformes digitals de comunicació per mantenir reunions entre tutors i famílies o fer claustres.

Segons un estudi de probabilitats fet per persones investigadores de la Universitat de Granada (UGR), si finalment les autonomies fixen una ràtio de referència de 25 alumnes per aula, perquè coincideixi amb les ràtios habituals, cada alumne estarà exposat a l'estat de salut de 91 persones durant el primer dia i a 1.228, el segon, suposant que una part dels estudiants dins l'aula tinguin germans al centre i calculant que la mitjana familiar està

composta de dues persones adultes i un fill i mig. Aquestes dades mostren que el contagi de qualsevol d'aquestes persones de l'entorn del grup suposa un risc automàtic per a tot el grup i per al personal docent o companys que hagin compartit espai. De fet, el model de tornada a les aules que vol aplicar l'Estat espanyol no ha tingut èxit a Israel, país que no ha pogut evitar la suspensió de les classes a prop de cent escoles, durant els primers dies del retorn. Alberto Aragón (Arroyo, J., 2020, juny, 17), catedràtic de la UGR i coordinador de l'estudi de probabilitats esmentat anteriorment, opina que «no només existeix una planificació deficient per a l'inici de curs del setembre, sinó que, a més, deixar-la en mans dels col·legis evidentment sobrepasa la seva capacitat organitzativa i de recursos».

Per minimitzar els riscos, serà clau determinar si s'incrementaran les plantilles docents, a més de planificar els espais que es podran ocupar. Un retorn a les aules amb garanties d'èxit requerirà una bona planificació i la inversió dels recursos necessaris. Un mirall en el qual mirar-se podria ser Dinamarca, país en el qual s'han reiniciat les classes amb 10 alumnes per aula, i una organització de l'espai i el temps que minimitza al màxim els contagis.

Quan comenci el nou curs s'hauria d'incrementar considerablement el nombre de docents, si es vol aplicar el protocol sanitari a l'escola i complir amb la reducció de ràtios i desdoblaments de grups a causa de la pandèmia. Per fer front al nou curs amb certes garanties, l'Administració s'ha mostrat receptiva a reforçar les plantilles do-

cents i recuperar de manera voluntària docents jubilats, però en realitat no hi ha una previsió clara i definida de la quantitat de docents que s'hauran d'incorporar. Si aquesta mesura es fes efectiva, es podria experimentar una reivindicació històrica del col·lectiu docent, així com els esperats efectes beneficiosos d'incrementar la qualitat de l'ensenyament, personalitzant els aprenentatges i, presumiblement, també millorant els resultats acadèmics. Si aquest escenari més optimista es produís, seria més complicat justificar el retorn a les aules massificades.

És previsible esperar que el personal docent tenguí la responsabilitat afegida de vetllar per la salut de l'alumnat, detectant possibles casos de contagi i aïllant l'alumnat que tinguin símptomes d'infecció de la resta de companys i del personal dels centres, fins al moment en què se'n puguin fer càrrec els tutors o, en el seu defecte, personal sanitari autoritzat.

Les mesures higièniques i d'autoprotecció no haurien d'anar en detriment de la salut psicològica dels joves ni tampoc del seu progrés acadèmic. Les imatges que s'han pogut veure de les escoles franceses i xineses, de joves totalment aïllats en el pati, sense poder jugar ni relacionar-se amb els companys, preocupen i entristeixen, a la vegada que plantegen el repte de com evitar que es reproduïxin també a les escoles espanyoles.

El manteniment de la distància física afectarà negativament la metodologia i perjudicarà la innovació pedagògica. Sembla que les metodologies participatives que impliquin la reducció de la distància social i la modificació d'espais assignats, com el treball

en grup, el treball cooperatiu, les comunitats d'aprenentatge o la intervenció d'agents externs als centres, no es podran desenvolupar. Temporalment, serà incompatible mantenir la distància de seguretat i fer activitats d'innovació pedagògica. Les limitacions de moviments i el manteniment de les distàncies dins les aules són exigències que poden fer tornar a les classes magistrals, al rol passiu de l'alumnat.

Existeix el perill real que la deriva política antidemocràtica de control social i retalls de drets civils, impulsada pels governs amb l'objectiu inicial d'incrementar l'eficàcia sanitària en la lluita contra la pandèmia, pugui continuar de manera indefinida. I que, a més, s'apliqui també als centres educatius i s'incrementi la burocratització ja existent i s'estableixin unes normes de convivència massa estrictes i restrictives, que impedeixi a l'alumnat assumir les pròpies responsabilitats de cuidar-se i cuidar els altres, de manera voluntària. Sembla que tots els esforços de l'Administració van encaminats a aprovar protocols de seguretat i descuiden pensar en els reptes i les adaptacions pedagògiques que s'hauran de fer en el currículum, encaminades a una reducció dels continguts.

L'excés de regulació de la vida educativa que preveu la normativa desenvolupada per l'Administració, influirà de forma negativa en l'autonomia del jovent i anul·larà els marges de decisió escassos que l'alumnat encara conservava. Preocupa que l'aplicació i el compliment de la normativa de seguretat a les escoles incrementi les estratègies disciplinàries i d'aïllament de l'alumnat, recorrent a la por al càstig

com uns dels mecanismes per afavorir la cadena d'obediència. Seria molt contraproductiu fonamentar l'educació en una regulació absoluta dels hàbits i comportaments i un aprofundiment en l'ensinistrament de l'alumnat, que exigiria als docents una acceptació acrítica de la implementació de grans limitacions, en contra de la socialització, dels drets i de la llibertat.

Com es pretén mantenir una distància interpersonal de seguretat mínima d'1,5 metres i evitar les aglomeracions i els contactes als passadissos, pati i entrades i sortides de l'escola? La distància social és un producte cultural que serà molt difícil de canviar. Cal tenir molt present l'amenaça d'una deriva disciplinària de l'educació, amb la finalitat d'adaptar els centres educatius i la seva organització al compliment de les normes de prevenció encaminades a mantenir el distanciament entre alumnes. En aquest sentit, pot ser molt útil recuperar la denúncia foucaultiana de l'escola com una institució disciplinària, en la qual l'alumnat, a més d'adquirir coneixements, aprèn la importància de l'obediència i la docilitat a través d'estratègies i de mecanismes de poder, com la normativa, el control del temps, el càstig i els propis exàmens, agreujat en temps de coronavirus per la necessitat d'extremar les mesures d'higiene i de prevenció i d'evitar qualsevol contacte físic. Però, què passarà amb el jovent contagiats pel virus? Seran assenyalats pels seus companys de classe com els nous empestats? Com es gestionaran els sentiments de rebuig que previsiblement sorgiran cap als companys que s'hagin vist afectats per la malaltia?

La invisibilitat del virus afavoreix la visió que transforma les persones en potencials enemics, en virus amb forma humana que amenacen la salut i la integritat física de la comunitat. Un dels efectes psicològics de la pandèmia és la por a contagiar-se i a la vegada la por a contagiar els altres. Caldrà avançar-se i pensar com fer front a l'aparició d'aquesta nova discriminació fonamentada en el rebuig a la persona malalta, al company percebut com a supercontagiador i bomba transmissora de la malaltia.

Una de les estratègies previstes per garantir les distàncies de seguretat dins els centres implicarà la reconfiguració dels espais a través del desplegament de marques i senyals. La senyalètica determinarà els llocs exactes en els que hauran de situar-se les taules dins les aules, la direcció en què l'alumnat haurà de circular pels passadissos i accedir a les aules i el pati, i l'ocupació permesa als banys i altres dependències. Aquestes regulacions minvaran molt la llibertat de moviments, especialment de l'alumnat.

Finalment, aquestes transformacions de l'espai afectaran l'exercici del poder, en la seva vessant més invisible, i implicaran un increment de les normes, i una exigència de major control i obediència.

La necessitat de minimitzar els contactes físics durà a suprimir espais comuns de reunió i trobada. L'alumnat sense espais tindrà més dificultats per reunir-se lliurement i mantenir vincles d'amistat.

D'altra banda, la manca d'espais podria dur a l'aprovació de l'ús obligatori de mascaretes facials, una me-

sura que evitaria contagis, però que, en cas d'ocultar els rostres, posaria en risc el seguiment i l'aprofitament de les classes, ja que dificultaria el reconeixement mutu, implicaria la pèrdua temporal d'identitat, i representaria un obstacle visual per mantenir una comunicació fluïda i eficaç.

Contràriament, a aquest plantejament disciplinari, la pandèmia hauria de ser útil per responsabilitzar l'alumnat de la seva autoprotecció, per adquirir aprenentatges nous relacionats amb la importància de cuidar-se i de cuidar els companys.

L'enclaustrament de l'alumnat a les aules accentuarà la concepció de l'escola-presó, com un espai que homogeneïtza i dificulta la diferenciació, perquè com diu el pedagog Francesco Tonucci (Saura, V., 2020) en una entrevista a *El Diari de l'Educació*: «pensar en aules suposa utilitzar menys de la meitat de l'espai de l'escola i, a més, són espais tancats, totes iguals, amb el mateix mobiliari». Potser no seria una mala idea que l'escola s'obri al barri i afavoreixi que l'alumnat faci les classes a l'aire lliure i a espais comunitaris, com biblioteques i centres cívics.

La democratització de l'escola requereix decisions polítiques, una de les més necessàries seria la derogació de la LOMQE i la recuperació del pes del Consell Escolar en la presa de decisions, així com el desplaçament del poder de l'Administració educativa cap a la comunitat educativa i els centres, i els seus organismes de participació col·lectiva, incrementant el protagonisme dels claustres en detriment dels equips directius i dels lideratges personalistes, i el paper de l'alumnat i la seva participació en les decisions

dels centres. Perquè aquesta aposta per una nova reforma educativa tenguí alguna possibilitat d'èxit, hauria d'anar acompanyada d'un compromís polític de donar-li estabilitat.

5. Posant la vida en el centre de l'educació

Abans que començàs la pandèmia l'emergència climàtica estava molt present en l'opinió pública a través dels discursos, les reflexions i les accions de Greta Thunberg. Ara ja no se'n parla de na Greta i el canvi climàtic ja no és notícia, però la pandèmia i el deteriorament ambiental estan molt relacionats, com veurem un poc més endavant.

La pandèmia ha situat de manera natural la vida en el centre, en un sentit exclusivament biològic, com a lluita per la supervivència, com a combat amb la mort. Aquest concepte biològic de vida és el que els governs han intentat protegir a través de mesures com la intocabilitat i el distanciament social. Sense voler negar-ne la importància, la vida limitada políticament en aquests termes no permet desenvolupar l'autonomia personal ni garanteix el dret a gaudir de societats més lliures i felices, és una vida d'obediència i minoria d'edat, una vida, a més, seguritària, en què cal mantenir les distàncies i pràcticament suprimir el contacte físic, dur a l'aïllament personal i a societats tancades en si mateixes. Aquest escenari social seguritari fa perdre el sentit a la vida, que deixa de ser vivible, comunitària i convivencial, i alça una barreira infranquejable per cercar la felicitat amb els altres i en la vida en comú.

Cal tenir en compte que defensar la vida no vol dir subordinar els

processos d'ensenyament i aprenentatge, ni les necessitats afectives a l'imperatiu de la seguretat personal i la salut física. Tanmateix no existeix el risc zero, ni qualsevol tipus de vida mereix ser viscuda.

La pandèmia i la seva amenaça global ha permès redescobrir la fragilitat de la vida humana, la dependència entre salut i conservació del medi ambient; ha deixat al descobert la vulnerabilitat d'un sistema econòmic que no està preparat per decreixer de forma sobtada, i ha fet visibles de bell nou les contradiccions entre economia, societat i medi ambient.

En el moment d'escriure aquest article no es disposen de dades oficials sobre ocupació dels mesos corresponents a l'etapa de més incidència del virus, però ja s'observen alguns efectes de la pandèmia en l'ocupació a Espanya. Segons dades extretes de l'Enquesta de població activa (EPA, p. 9) del primer trimestre del 2020, s'ha registrat una caiguda de més de 285.600 persones ocupades en relació amb el trimestre anterior. En el mateix període de temps, l'atur ha incrementat en 121.000 persones i els ocupats que no han treballat, tècnicament inactius, han pujat fins a 509.800 persones, una xifra sense precedents i atribuïble ja a la pandèmia. Quant al turisme, l'INE (2020, juny, 1) reflecteix que durant el mes d'abril el nombre de turistes amb destinació a Espanya ha estat de zero, i el mateix INE recull que en el mes de març de 2020 Espanya va rebre 2 milions de turistes internacionals, un 64,3 % menys en relació amb el mateix mes de 2019. En el cas de les Illes Balears, des de l'inici de la pandèmia, s'acumulen pèrdues per valor d'1.997,93 mili-

ons d'euros, segons dades aportades per la Fundació Impulsa Balears (2020, maig, 25). En relació amb l'impacte de la pandèmia en l'activitat empresarial de les Illes Balears, gairebé el 71 % de les empreses consultades han paralitjat de manera total o parcial l'activitat durant l'estat d'alarma, segons els resultats d'una enquesta feta per la Fundació Impulsa Balears (2020, abril, 17). En aquest mateix estudi, les empreses preveuen que la seva pèrdua mitjana d'ingressos serà superior als retalls mitjans de les plantilles.

Aquestes estadístiques només permeten anticipar els primers efectes de la pandèmia sobre l'economia, caldrà esperar encara uns mesos per disposar de dades que reflecteixin plenament els efectes del col·lapse econòmic.

El crui entre economia, treball i medi ambient es posa de manifest si es compara aquestes dades laborals, econòmiques, turístiques i empresarials, amb la reducció significativa d'emissions de gasos hivernacle i la contaminació atmosfèrica, que segons fonts públiques ha arribat a ser de més d'un 80 % en grans ciutats com Madrid i Barcelona, en determinats moments del confinament i la quarantena. Segons l'informe d'Ecologistes en Acció (2020, p. 11), basat en dades oficials, proporcionades per estacions de control de la qualitat de l'aire, la contaminació atmosfèrica va caure un 58 % de mitjana en el conjunt de l'Estat espanyol durant els mesos de març i abril, coincidint amb les mesures de confinament i restricció dels desplaçaments. Aquest mateix informe (2020, p. 12) destaca que les ciutats més turístiques del litoral

mediterrani, com Alacant, València, Barcelona i Palma, són les que han reduït més les emissions de diòxid de nitrogen, un 70 %, gairebé un 80 %, un 62 % i un 67 %, respectivament, en part, a causa de la cancel·lació de la temporada turística de Setmana Santa, coincidint també amb la declaració de l'estat d'alarma que ha restringit la mobilitat als mínims per garantir els serveis essencials. És sabut també que la millora de la qualitat de l'aire a les ciutats i les perifèries urbanes, a causa de la reducció del trànsit urbà derivat de les mesures de confinament i de les restriccions de la mobilitat, ha tingut efectes positius en la salut de la població, però especialment entre els infants asmàtics i altres afectats per patologies respiratòries.

La crisi sanitària de la covid-19 és una catàstrofe sanitària, però també econòmica i social, però podria oferir una nova oportunitat per valorar la vida en totes les seves dimensions, les condicions que la fan possible, com l'ajuda mútua, el valor dels serveis públics, la qualitat de les relacions humanes i la solidaritat, per posar, en definitiva, tot allò que té a veure amb la vida i la seva conservació en el centre de l'educació, l'economia i la política.

Vandana Shiva, des de les seves posicions ecofeministes, insisteix des de fa molts d'anys en aquesta mateixa idea de posar la vida i la salut planetària en el centre de la política, l'economia i, més recentment, també en l'àmbit de l'educació, a través de les seves intervencions públiques a Mallorca durant els diversos encontres amb docents en els quals ha participat, promoguts per la Fundació Educació per a la Vida. En aquest sentit,

en la seva intervenció en les jornades «Educació per a la vida» del 2013, va apuntar que molts dels problemes humans tenen a veure amb no entendre que la naturalesa està viva. En la seva comprensió biocèntrica, la naturalesa ve a ser una mare que cuida la vida, amb la qual cal aprendre a relacionar-se d'una manera no dominant, una via que pot ajudar a desenvolupar la creativitat i ser millors persones. Shiva proposa aprendre de la naturalesa, redefinint l'economia i el benestar i substituint els indicadors econòmics i les bases sobre les quals es dona valor a les coses i se sosté el creixement. Per això, és necessari recuperar el sentit original de les paraules com la riquesa, que tenia a veure amb el benestar i no amb els doblers. El jovent hauria d'aprendre a valorar la vida en la seva diversitat, a relacionar-se d'una manera més respectuosa amb la naturalesa a través d'una educació ambiental interdisciplinària que permeti aprendre la interconnexió i la unitat existent entre totes les formes de vida, que sigui capaç de despertar la consciència de formar part d'un tot més ample.

Té molt de sentit valorar la importància de l'educació ambiental, tenint en compte que l'origen de la pandèmia actual es troba en el deteriorament ambiental. La relació no és directa i requereix una certa explicació, partint de la idea que hi ha un ampli consens científic i social en afirmar que el coronavirus es va originar en uns pangolins salvatges venuts al mercat humit de la localitat xinesa de Wuhan i que el contacte humà amb aquests animals va permetre la infecció humana i la propagació ràpida a través del

món globalitzat. La interacció i el contacte entre humans i animals, causada per la colonització i l'ocupació humana del darrer racó de la Terra, l'anomenada Terra plena; així com la pèrdua de biodiversitat i, per tant, la disminució d'hostes per als virus, són elements que han afavorit la transmigració del virus d'animals a humans.

La visió espiritualista de Shiva necessita ser complementada per l'ecofeminisme de Yayo Herrero, més centrat en la crisi de la cura i de la civilització industrial en la qual està immersa la humanitat des de fa dècades, i que la pandèmia no ha fet més que tornar a posar de manifest. Diu Herrero (Gutiérrez del Álamo, P. 2020, març, 31), en una entrevista:

«l revela, jo crec, (referint-se a la pandèmia) el gran problema civilitzatori que tenim, el de tenir una economia que, quan creix, destrueix les possibilitats de continuar vius d'una forma digna, i quan decreix, com ara, amb la lògica de poder que hi ha, decreix violentament sobre les persones més pobres i vulnerables. I crec que aquesta doble tensió també pot fer que moltes persones siguin més conscients que sortir d'aquí requereix canvis profunds en les nostres maneres d'organitzar l'economia, la política i la vida.»

Fins al moment, la lluita contra la pandèmia ha estat exclusivament política i sanitària, però no educativa. En aquest article defens la necessitat de fer front també al virus a través de l'educació, des d'una perspectiva

pedagògica, donant a conèixer l'origen humà de la pandèmia, i les causes profundes que n'han fet possible l'aparició i l'extensió ràpida per tot el globus. Avançar en aquesta proposta, implicaria tractar a les aules els valors i les activitats que provoquen el deteriorament ambiental i, més específicament, totes aquelles activitats humanes que han fet possible el sorgiment del virus, que posen en risc el futur de la vida al planeta i, per tant, que amenacen la continuïtat de la pròpia educació i que coincideixen amb els anomenats punts cecs dels quals parla Buades en el seu llibre *Educar per a què?* i que són: la bomba poblacional, la desigualtat social, l'emergència climàtica i el dèficit democràtic. Concretament, caldria treballar en una reforma educativa que revisi a fons els currículums, amb la idea de situar en un lloc central l'emergència climàtica i la crisi ecosocial. De manera que aquests continguts ambientals nous es puguin treballar de manera transversal, des de totes les matèries, i formin part dels criteris d'avaluació de les competències bàsiques de l'alumnat. Un bon punt de partida seria la feina educativa desenvolupada per la Fundació FUHEM, que posa a disposició de la comunitat educativa una proposta curricular formada per un conjunt de materials didàctics interdisciplinaris amb perspectiva ecosocial, que inclou totes les etapes educatives, des d'educació infantil fins a batxillerat i formació professional bàsica, i que permet abordar de manera integrada la crítica reflexiva al model de desenvolupament amb alternatives experimentables, des de totes les àrees de

coneixement. Però aquesta reforma educativa hauria d'englobar també la formació del professorat i els mecanismes d'accés a la docència, introduint l'enfocament socioecològic en els plans d'estudis que donen accés a la funció docent.

Davant les contingències, l'ajuda mútua i la cooperació, i no la competència, són els valors més determinants a l'hora de preservar la vida, tenir cura de l'equilibri entre la corporalitat humana i el món interior de les emocions. I l'educació té una funció clau en la transmissió d'aquests valors. La bona voluntat i la bona educació haurien de confluïr en la construcció d'una vida vivible per a tothom.

La generació del coronavirus té el deure moral d'alliberar-se de les seves pors i pensar en el futur com un camí cap a la reconquesta de la llibertat. Ser conscients de la importància de l'economia de la cura i la interdependència que fa la vida possible, suposa una nova oportunitat per redreçar el rumb de la civilització industrial i apuntar cap a una transició socioecològica més necessària que mai.

Referències bibliogràfiques

- Abeyà, B. (2020, juny, 2). «Bars oberts i escoles tancades». <<https://diarieducacio.cat/bars-oberts-i-escoles-tancades/>> [Consulta: 2 juny 2020].
- Aicart, I. (2020, juny, 5). «Teletreballar sense regalar les dades personals d'alumnes i docents». <[https://www.arabalears.cat/opinio/Teletreballar-regalar-personals-alumnes-docents-Inaki-Ai-](https://www.arabalears.cat/opinio/Teletreballar-regalar-personals-alumnes-docents-Inaki-Ai-cart_0_2463953671.html)
- Arroyo, J. (2020, juny, 17). «Expertos de la Universidad de Granada calculan que meter a 20 niños en un aula supone 808 contactos cruzados en dos días». <<https://elpais.com/educacion/2020-06-17/expertos-de-la-universidad-de-granada-calculan-que-meter-a-20-ninos-en-un-aula-supone-808-contactos-cruzados-en-dos-dias.html>> [Consulta: 17 juny 2020].
- Bordieu, P. (2011). *Capital cultural, escuela y espacio social*. Siglo XXI: Méjico.
- Buades, J. (2019). *Educar per a què?* Barcelona: Més Llibres.
- CSIF (2020, maig, 22). «Encuesta de CSIF. Un 93 % de docentes sufre desgaste emocional y estrés por el confinamiento». <<https://www.csif.es/contenido/nacional/general/297367>> [Consulta: 18 juny 2020].
- Cué, C. (2020, juny, 17). «Sánchez ficha a 100 economistas de élite para diseñar la 'era poscovid'». <<https://elpais.com/espana/2020-06-16/sanchez-ficha-a-100-economistas-de-elite-para-disenar-la-era-poscovid.html>> [Consulta: 18 juny 2020].
- Ecologistas en Acción (2020, abril, 30). «Informe Efectos de la crisis de la COVID-19 en la calidad del aire urbano en España». <<https://www.ecologistasenaccion.org/>

- wp-content/uploads/2020/04/informe-2-calidad-aire-covid-19.pdf> [Consulta: 17 juny 2020].
- Efe (2020, juny, 11). «Las claves de la vuelta al cole: clases con 20 niños y distancias para mayores de 10 años». <https://www.elconfidencial.com/espana/2020-06-11/propuestas-educacion-curso-2020-2021-vuelta-al-cole_2633972/> [Consulta: 14 juny 2020].
  - Farreras, C. (2020, abril, 30). «Las familias reclaman más conciliación en los planes para la vuelta a clase». <<https://www.lavanguardia.com/vida/20200430/48837991721/las-familias-reclaman-mas-conciliacion-en-los-planes-para-la-vuelta-a-clase.html>> [Consulta: 20 juny 2020].
  - Foucault, M. (2002). *Vigilar i castigar*. Siglo XXI: Buenos Aires.
  - FUHEM (s.d.). *Currículo ecosocial*. <<https://www.fuhem.es/curriculo-ecosocial/>>
  - Fundació Impulsa Balears (2020, abril, 17). «El impacto económico de la COVID-19». <https://www.impulsabalears.org/pdf/ipulsosome-tre/numero_1_es.pdf> [Consulta: 21 maig 2020].
  - Fundació Impulsa Balears (2002, maig, 25). «Impulsa Balears estima que la pérdida de PIB se ha desescalado en 150 millones de euros durante las tres primeras semanas de mayo». <https://www.impulsabalears.org/pdf/noticies/in-oticia_Impacto%20Covid_250520_es.pdf> [Consulta: 21 juny 2020].
  - Galán, R. (2020, març, 29). «Los alumnos de Son Gotleu, más desconectados que nunca». <<https://www.diariodemallorca.es/mallorca/2020/03/30/desconectados-1498582.html>> [Consulta: 20 maig 2020].
  - García Olivo, P. (2009). *El educador mercenario*. Madrid: Virus.
  - Gutiérrez del Álamo, P. (2020, març, 31). «Sortir d'aquí requereix canvis profunds en la nostra forma d'organitzar l'economia, la política i la vida». <<https://diarieducacio.cat/sortir-daqui-requereix-canvis-profunds-en-la-nostra-forma-dorganitzar-leconomia-la-politica-i-la-vida/>> [Consulta: 1 abril 2020].
  - Illich, I. (2011). *La sociedad desescolarizada*. Madrid: Brulot.
  - INE (2020, abril, 28). Encuesta de población activa. <<https://www.ine.es/daco/daco42/daco4211/epa0120.pdf>> [Consulta: primer trimestre de 2020].
  - INE (2020, juny, 1). «Estadísticas de Movimientos Turísticos en Fronteras (FRONTUR). Abril 2020». <<https://www.ine.es/daco/daco42/frontur/frontur0420.pdf>> [Consulta: 21 juny 2020].
  - Llauger, M.À. (2020, maig, 7). «Les baldufes i el Google Classroom». <<https://www.arabalears.cat/>>

- opinio/baldufes-Google-Classroom-Miquel-Angel-Llauger_0_2448955178.html> [Consulta: 7 maig 2020].
- Martí, P. (2020, maig, 16). «Entre la llibertat i la seguretat: com ens relacionarem després de la Covid-19?». <<https://www.naciondigital.cat/noticia/202343/entre/llibertat/seguretat/relacionarem/despres/covid-19>> [Consulta: 19 juny 2020].
  - Ministeri d'Educació i Formació Professional (2020, juny, 11). «El Ministerio de Educación y Formación Profesional y las CCAA acuerdan priorizar las clases presenciales durante el curso 2020-2021». <<https://www.educacionyfp.gob.es/prensa/actualidad/2020/06/20200611-conferenciasectorial.html>> [Consulta: 18 juny 2020].
  - Ministeri d'Educació i Formació Professional (2020, juny, 11). «Acuerdos para el inicio y el desarrollo del curso 2020-2021». <https://eu.edcwb.com/img/news/acuerdo-conferencia_sectorial_educacion.pdf> [Consulta: 18 juny 2020].
  - Ministeri d'Educació i Formació Professional (2020, juny, 10). «Medidas de prevención, higiene y promoción de la salud frente a COVID-19 para centros educativos en el curso 2020-2021». <https://sidimurcia.org/wp-content/uploads/medidas_centros_educativos-curso_20202021pdf.pdf> [Consulta: 18 juny 2020].
  - O'callaghan, C. (2020, abril, 6). «Salud planetaria y COVID-19: la degradación ambiental como el origen de la pandemia actual». <<https://www.isglobal.org/healthisglobal/-/custom-blog-portlet/salud-planetaria-y-covid-19-la-degradacion-ambiental-como-el-origen-de-la-pandemia-actual/6112996/0>> [Consulta: 20 abril 2020].
  - Palou, J. (2020, juny, 10). «Garrot als mestres». Recuperat, 11 juny 2020, de <<https://www.uobensenyament.cat/2020/06/garrot-als-mestres.html>>
  - Pons, E. (2020, maig, 7). «Maite Larrauri: «M'escandalitza que obrin bars i perruqueries però no les escoles'». Recuperat, 8 juny 2020, de <<https://diarieducacio.cat/maite-larrauri-mescandalitza-que-obrin-bars-i-perruqueries-pero-no-les-escoles/>>
  - Prieto, C. (2020, març, 3). «La asombrosa desaparición de 7 millones de niños españoles por el coronavirus». Recuperat, 6 juny 2020, de <https://www.elconfidencial.com/espana/2020-03-22/coronavirus-millones-ninos-espanoles_2509379/>
  - Ramon, N. (2020, juny 5). «'Lo barato' és car». Recuperat, 5 juny 2020, de <https://www.arabalears.cat/opinio/Lo-barato-car-Nanda-Ramon_0_2465753549.html>

- Saura, V. (2020, juny, 18). «Els nens han trobat a faltar els amics i han acabat farts de deures». Recuperat, 19 juny 2020, de <<https://diarieducacio.cat/tonucci-els-nens-han-trobat-a-faltar-als-amics-i-han-acabat-farts-de-deures/>>
- Saura, V. (2020, juny, 16). «Màxima expectació davant les instruccions d'inici de curs». Recuperat, 16 juny 2020, de <<https://diarieducacio.cat/maxima-expectacio-davant-les-instruccions-dinici-de-curs/>>
- Shiva, V. (2013, novembre, 14). *Charla de Vandana Shiva* [vídeo]. Recuperat de <<https://vimeo.com/showcase/2601239/video/79369131>>
- UCM (2020, abril, 13). «Estudio del impacto psicológico derivado del COVID-19 en la población española». Recuperat, 20 juny 2020, de <<https://www.ucm.es/file/estudio-grupo5-univ-complutense-observatorio-impacto-psicologico-covid19-psi-covid-19>>
- UNED (2020, abril, 22). «Las consecuencias psicológicas de la COVID-19 y el confinamiento». Recuperat, 20 juny 2020, de <https://www.ub.edu/web/ub/ca/menu_eines/noticies/docs/Consecuencias_psicologicas_COVID-19.pdf>
- World Economic Forum. (2020, gener, 15). «The Global Risks Report. 2020». Recuperat, 15 juny 2020, de <<https://es.weforum.org/reports/the-global-risks-report-2020>>